

KIRJA-ARVIO:

VANHA RUNO JA NUOREN NAISEN HALU

Kupiainen, Tarja 2004: Kertovan kansanrunouden nuori nainen ja nuori mies. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 996. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 299 s.

Senni Timonen & Terhi Utriainen

Senni Timonen:

Naistutkimus tuli folkloristiikkaan jo 1980-luvulla. On siis hämmästyttävää, että vasta nyt (2004) ilmestyy ensimmäinen selkeästi feministisestä *teoriasta* lähtevä analyysi vanhasta perinteestä.

Tarja Kupiainen käsittelee niin tieteenalamme kuin kansallisen kulttuurimme traditioissa keskeisiä teemoja ja aineistoja, Kalevalan Kullervoa ja tähän tavalla tai toisella liittyviä naisia. Kullervon sisaren kohtalo on hänelle vastausta huutava kysymys, josta nuoren naisen subjektiutta aletaan purkaa esiin. Kalevala, kansanrunot ja mieskeskeinen tutkimus ovat keskittyneet Kullervoon ja vaienneet sukurutsassa ”turmellun” sisaren jatkovaiheista. Kupiainen hakee sisaren ääntä metodisesti kiinnostavalla tavalla eli muiden runojen nuorten sankaritarten lävitse. Näitä ovat esimerkiksi Hirttäytynyt neito, joka kuristautuu vöihinsä kohdattuun raiskaajan tai epämieluisan kosijan; Vedenkantajaneito ja Neitsyt Maria, joita oma perhe syyttää huoruudesta; Vellamon neito ja Tytärten hukuttajan tyttäret, jotka uhmaten katoavat mereen; Myyty neito, joka kiroaa hänet miehelle kaupanneen perheensä; Sulhonsa kylvettäjä, joka kohtelee ivallisesti ja väkivaltaisesti miestänsä. Nämä runot luetaan nyt ”toisin” kuin ennen: sukupuolen, sukupuolieron ja erityisesti nuoren naisen seksuaalisuuden ja subjektiivisuuden näkökulmista. Kupiaisen toisinluenta on kiinnostava ja ajatuksia herättävä kontribuutio kalevalaisen runouden tutkimukseen.

Terhi, sinä katsot asiaa hieman eri sijainnista kuin minä eli ilman runontutkimuksen sata-vuotista painolastia. Millainen on ensivaikutelmasi?

Terhi Utriainen:

Kupiaisen kirja on kiehtova tutkimustarina nuoren naisen ja nuoren miehen representaatioista ja suhteista kertovassa kansanrunoudessa. Minä luin sitä vähän

kuin salapoliisiromaania: mitä kaikkea löytääkään Kupiaisen suurennuslasi, joka Luce Irigarayn ja Judith Butlerin inspiroimana tarkentaa vanhojen runojen ”aukkoihin” ja ”repeämiin” eli sellaisiin kohtiin, joissa on perinteisesti nähty miehen kuva ja tarina ja joissa nainen on toiminut lähinnä sivuhenkilönä tai sitten toiseuden, vastakohdan tai vastustajan roolissa. Kirjan luettuani minulle on muodostunut särmikäs kuva tai kuvio nuoren naisen ja miehen välisestä kohtaamisen mahdollisuuksista ja kipeistä rajoituksista sellaisina kuin ne on kuvattu ja kuviteltu *Suomen Kansan Vanhoissa Runoissa*. Olen oppinut jotain sekä runoista että tavasta, jolla runot voidaan taivuttaa meidän aikamme feminististen kysymysten käsittelyn materiaaliksi tai kutsua niiden keskustelukumppaneiksi.

Työ sekä dokumentoi ja analysoi mennyttä ajattelua että kertoo tarinaa meistä meille – ja tasapainottelee näiden tehtävien välillä. Jälkimmäinen tehtävä kuitenkin painottuu edellistä selvemmin, ja esimerkiksi syvennykset runojen etnografiseen kontekstiin jätetään tarkoituksella kevyiksi. Kupiainen on halunnut lukea runoja ”ylihistoriallisina esityksinä ja pyrkinyt tavoittamaan niistä jotakin yleispätevää” (s. 271).

Tämä on varmasti ollut robkeutta vaativa ratkaisu folkloristiikan tutkimusperinteessä.

Senni Timonen:

Kyllä. Kontekstina on pääasiassa itse runosto, sekin vailla nykytutkimuksessa usein painottuvaa alueellista keskitystä. Ymmärrän ”ylihistoriallisuuden” ajatuksen tässä nojaavan naisen oletettuun toissijaisuuteen aina ja kaikkialla. Tätä en itse kykene pitämään itsestäänselvyytenä, aavistelen monenlaisia variaatioita, vaikka en niistä varmasti tiedä. Toisaalta taustalla tuntuu olevan käsitys ”myyttisestä” hitaasti muuttavana, aikakaudet läpäisevänä tapana jäsentää tärkeitä asioita, esimerkiksi sukupuolta.

Terhi Utraiainen:

Ylihistoriallinen intressi ei täysin avaudu minullekaan. Erityisesti, kun kiinnitytään foucaultilaiseen genealogiseen ja historialliseen analyttiseen perinteeseen, jonka mukaan ylihistoriallisten rakenteiden löytäminen on oikeastaan mahdotonta. Mielestäni tutkimus kyllä kertoo nimenomaan sukupuolen jäsenystapojen variaatioista tietyssä historiallisessa kulttuurissa ja sen myyttisessä ajattelussa.

Senni Timonen:

Minäkin sijoitan mielessäni runojen nuoret naiset ja miehet lähinnä 1800-luvulle. Tutkimuksessa on muuten pari kohtaa, joissa etnografiaa hipaistaan. Toinen on Kullervon puukon kivileipään särkyminen, jonka symboliikka avataan puukkoon kietoutuvien miehisin merkityksin. Toinen on luku, jossa tarkastellaan vienankarjalaisen Miihkali Perttusen ja inkeriläisen Maria Luukan yksilöllisiä ”variantteja” (oivallinen vaihtoehto ”toisinto”-termille, voisi puhua myös suomalaisittain ”muunnelmista”) Sisaren turmelus -runosta. Asiaan johdatetaan mentaliteetti- ja mikrohistorian käsittein; itse analyysi nojaa runojen hyvään lähilukuun ja osoittaa,

miten Perttusen teksti ilmaisee myyttisiä sukupuoleen liittyviä merkityksiä, Luukan taas emotionaalista eläytymistä nuorten tunteisiin. Kummassakin tapauksessa laulajan ote on poikkeuksellisen persoonallinen, ja sen estetiikkaa luonnehtiessaan Kupiainen puhuu jopa ”laulajan persoonasta” (s. 164, 178). Mietiskelin, onko tämä käsite ylipäätään mahdollinen etnografisesta kontekstista irrotettuna? Laulajien elämänhistoriat Kupiainen jättää kuitenkin tietoisesti pois.

Terhi Utriainen:

Aika paljon Kupiainen puhuu itse asiassa myös nykyajasta. Hän on uskaltanut koetella sitä, mitä perinne voisi kertoa kun rohkeasti ja rehellisesti luemme materiaalia omien (feminististen) intressiemme kautta. Periaatteessa tämä on mahdollinen ja tärkeäkin ratkaisu: tehdä nykyisyyden historiaa, koostaa itsellemme menneisyyttä, joka on nyt tärkeä ja pikemminkin mahdollinen kuin todeksi väitetty. Omalla tavallaan Kupiainen tekee rehvakkaan tietoisesti sen mitä kansallinen tutkimus on tehnyt joko salaa tai tiedostamattaan: kertoo vanhan aineiston avulla tarinan jonka me (tai osa meistä) juuri nyt, tänä nimenomaisena aikana, haluamme kuulla ja lukea. Tällainen tulkinta perustuu väistämättä varsin heikolle todistusaineistolle, ja sen voikin siksi esittää lähinnä mahdollisuuksina. (Kenties tästä syystä moni kappale ja luku päättyy ryppääseen sellaisia kysymyksiä, joita voi ehdottaa enintään väljiksi hypoteeseiksi tai kohtuullisen perustelluiksi spekulatioiksi.)

Tällainen tutkimus on riippuvainen lukijan suopeudesta ja siitä, että tämä jakaa lähtökohdaksi olevan tiedonintressin. Minä kyllä suostuin pitkälti jakamaan sen. Kupiainen kirjoittaa, että ”toisin lukeminen ja toisin tulkitseminen eivät ole vain uusia tai erilaisia näkökulmia, vaan ne vaativat myös toisenlaisen elämisen ja kokemisen tavat” (s. 26). Tämä tarkoittaa sitä, että meidän tutkimuskysymysemme ja tulkintamme ovat erilaisia kuin aiempien tulkitsijoiden esittämät siitä syystä, että ne kiinnittyvät toisenlaiseen elämään. Kupiainen tarkoittaa fenomenologiseksi kutsumallaan lukutavalla tai asenteella totuttujen arvostelmien kyseenalaistamista tai peräti peruuttamista, jolloin on mahdollista havaita jotakin ennen sivuutettua (s. 48). Kupiaisen tutkimusote kuitenkin intoutuu paljon aktiivisempaan ja poliittiseen dekonstruktiviseen tehtävään (esim. s. 293), sillä hän ei ainoastaan sulkeista vanhoja tulkintoja vaan suorastaan vääntää ne nurin ja lähtee tietoisesti hakemaan uudenlaisia ja jopa aivan tietynlaisia.

Monet Kupiaisen tulkinnat ovat oivaltavia ja avaavat kiinnostavia mahdollisuuksia. Esimerkiksi hän työstää esiin Kullervo-runostosta ja sen liepeiltä löytyvän maskuliinisuuden haurauksia ja epävarmuuksia. Hänen hienovarainen käsitteilynsä auttaa ymmärtämään suomalaisen miehen kuvan sisäisiä ristiriitaisuuksia. Toisaalta se merkittävä havainto, että isä on poissa runojen maailmasta, jää vaille kehittelyä. Miksi patriarkat loistavat poissaolollaan nuorten kohtaamisen mahdollisuuksia ja ehtoja pohtivista runoista, kun kerran nuorten suhde on yhteisön ja kulttuurin jatkumisen ja koko sen jäsentämisenkin kulmakivi?

Senni Timonen:

Ehkäpä runokulttuuri on ollut joiltakin osin naiskeskeisempi kuin monet muut. Työtä lukiessani minäkin eläydyn Kupiaisen näkökulmaan ja iloitsen hänen löytämistään naisen ja miehenkin äänistä. Jotkin tulkinnat kuitenkin tuntuvat ylilyöviltä tai pakotetuilta. Tällainen on esimerkiksi Kullervon sisaren syyllistämisen teema, jota kehitellään läpi teoksen. Kupiaisen mielestä runo asettaa juuri sisaren vastuuseen inestistä, veljeä sen sijaan ymmärretään ja varjellaan. Taustalla on itsestäänselvyytenä pidetty premissi naisen seksuaalisuuden vaarallisuudesta yhteisölle sekä muut tyttöä selvästi syyllistävät runot. Kupiaisen mukaan kolme motiivia itse runossa perustelee tulkinnan sen syyllistämisasenteesta: ensinnäkin sisar pukeutuu kauniisti miellyttääkseen miehiä, toiseksi hän antautuu keskusteluun tuntemattoman kanssa ja kolmanneksi heittäytyy viettelijän rekeen turhamaisuudesta ja ahneudesta (siis vasta kun mies on esitellyt hänelle arvoesineitä ja koruja). Ensimmäinen ja toinen teko asettavat miehen houkutukselle alttiiksi ja kolmas on motiiveiltaan kyseenalainen. Kuitenkin esimerkiksi lemmennostoloitsuissa kauniisti pukeutuminen ja kosijoiden varallisuuden arvostus ovat olleet koko kulttuurin hyväksymiä miehenhaun strategioita. Näissä asioissa sisar toimii siis normien mukaisesti, eikä runo syyllistä häntä. Tuntemattoman kanssa keskustelu taas on yleinen teema runoissa; pitäisi analysoida kaikki tapaukset (vaikka Hirttäytyneen neidon ja muiden Kupiaisen tutkimien runojen todistus on vakuuttavaa) ennen kuin uskon että kysymyksessä on automaattinen tabu.

Termi *turmelus* liittyy syvästi historiallisiin käsityksiin seksuaalirikoksen vaikutuksista ja vastuista. Pitkään todella ajateltiin, että esimerkiksi eläimeen sekaantuminen turmeli kohteen, joka siksi oli surmattava. Samoin sukurutsan uhri oli fyysisesti ja sosiaalisesti mennyttä. Kummassakin tapauksessa juuri tekijän syyllisyys oli ongelma niin yhteisölle kuin hänelle itselleen.

Olenkoban toisella jalallani juuttunut patriarkaattiin kun koen edelleen, ettei tässä runossa syyllistetä naista vaan polttava ongelma on siinä miehen syyllisyys?

Terhi Utraiainen:

Kyse voi olla siitäkin, että on todella vaikea pitää mukana eri sukupuolten näkökulmia yhtä aikaa, ja aina kun tekee valintaa, yksinkertaistaa asiaa. Sisaren turmeluksen balladi on se runo, jonka ympärille aineisto kerätään ja joka näin johdattaa koko analyysia. Kupiaiselle sisaren ja veljen välinen inesti on ”genderin polttopiste”. Jos ymmärrän oikein, tämä tarkoittaa, että se tiivistää sukupuolten välisen suhteen reunaehdoista jotain oleellista. Silti se avautuu vasta sellaisten toisten runojen avulla, jossa sisar (ja laajemmin nuori nainen) saa äänensä kuuluviin.

Antropologisia inestiteorioita on käsitelty omana teoreettisena lukunaan, jolloin inestiteema saa paljon painoa; tosin mitään kovin uutta ei tästä teemasta etsitä. Luku pyrkii perustelemaan sen, että sisaren ja veljen välinen inesti ”rikkoo radikaalisti yhteiskuntajärjestystä” (s. 59). Jäin miettimään, miksi nuoren naisen ja nuoren miehen välisen suhteen kuvausten analyysi on näin vahvasti jäsenetty inestistä eli taburikoksesta käsin.

Olisiko nuoren naisen ”oman” tabdon ja toiminnan tarina rakentunut olennaisesti toisin, jos tutkimustarinan keskuksessa ei olisi inesti vaan jotain ihan muuta?

Senni Timonen:

Ehkä inestipainotus johtuu siitä, että yhteiskuntajärjestyksen rikkominen tavalla tai toisella on keskeinen Kupiaista inspiroiva elementti runoperinteessä. Juuri tämän kautta hän pääsee laajemminkin kuuntelemaan valtakurssin vastaista naispuhetta: kapinaa, itsenäisyydenpyrkimyksiä, haaveita vapaudesta.

Terhi Utriainen:

Kupiainen käsittää sukupuolen kulttuuriseksi ja myyttiseksi rakennelmaksi, erilaisen toistavien kuvien, kertomusten ja tekojen avulla tehdyksi ja ylläpidetyksi identiteettiasetelmaksi. Tehtävä asetetaan Butlerin (kumouksellisen toiston) ja Irigarayn (mimeettisen strategian) avulla. *Queer*-teorian inspiroimana Kupiainen haluaa etsiä sukupuolen rakentumisia ja purkautumisia runoesityksissä olettamatta valmiita ja olemassa olevia miehen ja naisen sukupuolia ja niiden välisiä annettuja tai perinteisiäkin asetelmia. Joskus hän lukee ensin auki perinteisen ja luo sen jälkeen uuden, mahdollisen ja ”äärimmäisenkin” tulkinnan ja näin osoittaa, että kaikki tulkintatekomme ovat osa sukupuolen tuotantoa, jossa teemme jatkuvia valintoja.

Kenties jonkin verran jännitteisesti tämän intention kanssa Kupiainen kirjoittaa naisen ”omasta” seksuaalisuudesta ikään kuin se olisi jotain selvää ja naisille joko sallittua tai heiltä kiellettyä (esim. s. 31, jossa vastakkain asetetaan yhteisön asettama velvollisuus ja naissubjektin oma halu). Jännite voi kertoa myös tässä tutkimuksessa piiloon jäävästä erosta irigaraylaisen (fenomenologisen) ja butlerilaisen (konstruktivistisemmän) sukupuolikäsityksen välillä, jotka eivät välttämättä ole aivan mutkattomasti sovitettavissa yhteen.

Miten sinä ymmärsit tämän ”naisen oman” seksuaalisuuden?

Senni Timonen:

En ole ihan varma. Toisaalta Kupiainen näyttää tulkitsevan Irigaraynkin käsitystä sukupuolierosta ”kulttuurin muovaamina merkitysrakenteina, jotka pitävät maskuliinisen ja feminiinisen erillään”, mutta jotka ovat purettavissa ”naisten omilla sanoilla ja käsitteillä” (s. 36). Onko tämä ymmärrettävissä niin, että nuo kulttuurisesti synnyttetyt merkitysrakenteet ovat yhtä kaikki saaneet aikaan jotakin naisen ”omaa”?

Kupiainen piirittää naisen ”omaa” paljolti negaation kautta: se ei ole sitä, mitä patriarkaalinen ympäristö haluaa eli heteroseksuaalisen pakon eli avioliiton ja lasten synnyttämisen toteuttamista (koen muuten äitiyden monissa runoissa ja myös Aili Nenolan itkuvirsianalyseissa naisen ydinseksuaalisuutta toteuttavaksi vapaaksi valinnaksi ja ruumiilliseksi haluiksi, riippumattomaksi heteroseksuaalisesta pakosta. Kupiainen ei kuitenkaan nyt tutki äitiyttä, joten ei tästä enempää). Naisen seksuaalisuus ilmenee runoissa Kupiaisen tulkinnan mukaan siis usein silloin, kun

nuoren naisen halu asettuu patriarkaatissa väistämätöntä naisen seksuaalisuuden kontrollia vastaan: kun Hirttäytynyt neito kuolee ennen kuin menee avioon toisten käskystä, kun Neitsyt Maria seuraa omaa haluaan huoraksi leimaamisen seurauksin, kun Myyty neito kiroaa hänet kaupanneet omaiset, kun Vellamon neito hylkää miehen, joka ei häntä tajua.

Viimeksi mainitun runon käsittely on muuten vaikuttava, siinä Irigarayn ideaali sukupuolten tasavertaisesta kohtaamisesta avaa runon uudella tavalla ja täysin riippumatta siitä, ovatko laulajat ymmärtäneet runon näin vai eivät. Onkivan miehen syöttiin tarttuu kalanainen, jota mies katselee ihmetellen: ”Siliähk on siikaseksi, haliehk on haukiseksi, päärivaton neitoseksi”. Mies ei tunnista naiseksi tyttöä, jolta puuttuu naisen kulttuurinen merkki, pääkoriste. Hän ryhtyy leikkelemään saalista ruoaksi. Silloin lohi loikkaa mereen ja ilkkuu aalloista: en tullut syötäväksi, vaan ”ikuseksi puoliseksi”, mutta et osannut pitää minua! Kupiaisen tulkinnan mukaan Vellamon neito on aktiivinen toimija. Hän ilmaisee oman halunsa eli tarpeen tulla tunnistetuksi itsenään, ei naisenkuvana. Sukupuolten tasavertaisen, toista ilman ennako-odotuksia ihmettelevän kohtaamisen epäonnistuminen johtuu siitä, että mies ei tunnista naista, joka Kupiaisen sanoin ”lähestyy häntä muualta kuin kulttuurisesti määrätystä suunnasta” (s. 255–258). Tulee mieleen Edith Södergranin runo: ”Du sökte en källa / och fann ett hav, / du sökte en kvinna / och fann en själ - / du är besviken.”

Tuo naisen ”oma” seksuaalisuus on kyllä niin runoissa kuin muutenkin hankala juttu. On inspiroivaa tulkita oman ja sisäisen ilmaukseksi ainoastaan runoston kapinallinen puoli, ja esimerkiksi avioliitto instituutiona ulkoiseksi. Olin taipuvainen (esimerkiksi tyttöjen lyyristen runojen perusteella) näkemään tuon ”oman” aidosti ja sisäisesti ristiriitaisena. Toisin sanoen: nuorten naisten runot ilmaisevat avioliiton, rakkauden ja vapauden halua, kaikkea sekaisin, yhtä aikaa. Ihminen ehkä ulkoistaa runoihin myös oman sydämensä repiviä ristiriitoja, ei vain itsensä ja muiden?

Terhi Utraiainen:

Ja sen lisäksi, että ”oma” halu on monisäikeinen ja sisäisesti ristiriitainen juttu, se ei aina ole feministisen toiveen mukainen ja ilman muuta vapautta tavoitteleva (vaikka niin toivoisimmekin). Ehkä kuitenkin juuri näissä Kupiaisen tarkastelemissa runoissa korostuu vapauden ja ”oman” kaipuu enemmän kuin joissakin toisissa runoissa, esimerkiksi mainitsemissasi lemmennostoloitsuissa.

Runot tuntuvat todella kiinnostavalta välineeltä sukupuolieron tutkimiselle. Joskus naisen ja miehen välinen ero kuvautuu yhtä suureksi kuin eläimen ja ihmisen välinen, kuten Vellamon neidon runossa. Eikä käsittääkseni ole yksistään niin, että mies erehtyy pitämään kohtaamaansa naista eläimenä, vaan voi olla myös toisin päin.

Eikö myös mies joskus näyttäytyä naiselle eläimen kaltaisena?

Senni Timonen:

Todella: viimeaikaisen runontutkimuksen tuloksia yksinkertaistaen voisi sanoa, että mies kokee naisen saaliseläimenä ja nainen miehen petoeläimenä! Ja että kokemus sukupuolierosta rinnastuu ihmisen ja eläimen lajieroon tai tämän- ja tuonpuolisen eroon.

Terhi Utriainen:

Minua kiinnostaa myös Kupiaisen ajatus ”perinteen sukupuolesta”. Työn tiivistelmässä Kupiainen kirjoittaa: ”My intention has been to discover the gender of tradition” (s. 297). Eikö pikemmin ole ollut kyse perinteen oletetun, ja paljolti tulkintahistorian tuottaman sukupuolen (maskuliinisuuden) purkamisesta kuin sukupuolen löytämisestä? Löytäminen kun tuo mieleen, että perinteellä todella olisi olemassa ”oikea” ja löydettävissä oleva yksi sukupuoli.

Senni Timonen:

Kysymyksessä taitaa olla sekä purkaminen että löytäminen, näin ymmärsin asian. Miehistä kirjoitusta purkaessaan Kupiainen kuorii esiin, toisin sanoen löytää myös perinteen naissukupuolen eli naisen kannalta nähdyn maailman. Eihän se sen oikeampi tai väärempi ole kuin purettukaan? Mutta pitäisikö sana ”sukupuoli” olla monikossa? Perinne on niin täynnä erilaisten äänten seka- ja riitasointia, yhdenkin sukupuolen sisällä, myös tässä tutkimuksessa. Joka tapauksessa: kun runoissa kuvattua sukupuolta lähestytään nimenomaan perinteen eikä ihmisten sukupuolena, irrotetaan perinne esittäjistään. Perinteen sukupuoli ikään kuin elää ja vaikuttaa laulajien sukupuolesta riippumatta.

Senni Timonen & Terhi Utriainen:

”Perinteen sukupuolen” purkamisen ja löytämisen vaihtelu tuo Kupiaisen tutkimustapaan oman dialektisen, kokeilevan-kriittisen ulottuvuutensa. Tästä folkloristisen (nais)tutkimuksen on hyvä edetä pohdiskellevaan ja keskustelemaan suuntaan, jolla kukin voi kulkea omia polkujaan, mutta kuunnellen ja kommentoiden muita.

FT Senni Timonen toimii tutkijana Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kansanrunousarkistossa.

FT, dosentti Terhi Utriainen toimii tutkijana Helsingin yliopiston uskonto-tieteen laitoksella.